

TIL VA MADANIYAT O‘ZARO ALOQASI: LINGVOMADANIY YONDASHUV

Sharipova Saboxon Abdillajonovna,

University of business and science

Toshkent filiali Tillar kafedrasida dotsenti v.b., f.f.b.f.d. (PhD)

sabohatsharipova2375@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqa lingvomadaniy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Til birliklarining madaniy mazmuni ifodalashdagi roli hamda ularning milliy qadriyatlar bilan bog‘liqligi ko‘rib chiqiladi. Ingliz va o‘zbek tillari misolida leksik, frazeologik va konseptual birliklar qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari til madaniyatni aks ettiruvchi asosiy vosita ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: lingvomadaniyat, til va madaniyat, konsept, frazeologiya, qiyosiy tahlil

Abstract: This article analyzes the relationship between language and culture from a linguocultural perspective. It focuses on how linguistic units reflect cultural meanings and national values. A comparative analysis of lexical, phraseological, and conceptual units in English and Uzbek is presented. The findings show that language serves as a key medium for expressing culture and social worldview.

Keywords: linguoculturology, language and culture, concept, phraseology, comparative analysis

Аннотация: В статье рассматривается взаимосвязь языка и культуры с позиций лингвокультурологического подхода. Анализируется роль языковых единиц в выражении культурного содержания и национальных ценностей. Проводится сопоставительный анализ английского и узбекского языков. Результаты подтверждают, что язык является важным средством отражения культуры.

Ключевые слова: лингвокультурология, язык и культура, концепт, фразеология, сопоставительный анализ

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik masalasi dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi [1]. Til nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki xalqning tarixiy tajribasi, qadriyatlari, mentaliteti va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida qaraladi [2]. Shu boisdan lingvomadaniyatshunoslik (linguoculturology) alohida ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanib, til birliklari orqali madaniy mazmuni o‘rganishga qaratilgan [3].

Lingvomadaniy yondashuv tilni faqat grammatik yoki leksik tizim sifatida emas, balki madaniyat bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan murakkab semiotik tizim sifatida talqin qiladi [4]. Bu yondashuvda til birliklari — so‘zlar, frazeologizmlar, metaforalar, konseptlar — muayyan madaniy kodlar va belgilar tizimi sifatida qaraladi [5]. Masalan, har bir til o‘ziga xos dunyo manzarasini shakllantiradi va bu manzara milliy madaniyat bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi [6].

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, globallashuv jarayonida turli madaniyatlarning o‘zaro ta’siri kuchayib borayotgan bir paytda, til orqali madaniy identitetni saqlash va ifodalash masalasi muhim ahamiyat kasb etmoqda [7]. Ayniqsa,

ingliz va o‘zbek tillari misolida lingvomadaniy birliklarning qiyosiy o‘rganilishi madaniy tafovut va o‘xshashliklarni aniqlashga yordam beradi [8].

Adabiyotlar sharhi. Til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqani o‘rganish tilshunoslikda uzoq tarixga ega bo‘lib, bu masala turli ilmiy maktablar va yondashuvlar doirasida tadqiq etilgan. Lingvomadaniy yondashuvning shakllanishida bir qator olimlarning ilmiy qarashlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, til va tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlik masalasi amerikalik tilshunos Edward Sapir tomonidan ilgari surilgan bo‘lib, u tilni madaniyatning ajralmas qismi sifatida talqin etadi. Uning fikricha, til insonning dunyoni qabul qilish va tushunish usulini belgilaydi [6]. Ushbu g‘oyalar keyinchalik lingvomadaniyatshunoslik rivojiga asos bo‘lib xizmat qildi.

Til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sir masalasi yana bir muhim tadqiqotchi Edward T. Hall ishlarida ham keng yoritilgan. U madaniyatni kommunikatsiya tizimi sifatida ko‘rib, tilni madaniy axborotni uzatuvchi asosiy vosita deb hisoblaydi [7]. Xususan, uning yuqori va past kontekstli madaniyatlar haqidagi nazariyasi lingvomadaniy tadqiqotlarda muhim o‘rin egallaydi.

Zamonaviy lingvomadaniyatshunoslikning rivojlanishida rus tilshunoslari muhim rol o‘ynagan. Jumladan, V.A. Maslova lingvomadaniyatni til va madaniyatning o‘zaro aloqasini o‘rganuvchi mustaqil fan sifatida asoslab bergan [1]. Uning tadqiqotlarida til birliklarining madaniy mazmuni va ularning milliy xususiyatlari batafsil tahlil qilinadi. Shuningdek, S.G. Ter-Minasova til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni kommunikativ nuqtai nazardan o‘rganib, xorijiy til o‘qitishda madaniy komponentning muhimligini ta‘kidlaydi [2]. Uning fikricha, tilni o‘rganish jarayonida madaniyatni e‘tibordan chetda qoldirish kommunikativ muvaffaqiyatsizlikka olib kelishi mumkin.

Lingvomadaniyatshunoslikda konsept tushunchasini rivojlantirishda V.I. Karasikning hissasi katta bo‘lib, u til shaxsiyati va madaniyat o‘rtasidagi aloqani konseptual tahlil orqali ochib beradi [3]. Uning ishlari lingvomadaniy birliklarni chuqurroq anglash imkonini yaratadi.

G‘arb tilshunosligida esa Anna Wierzbicka til orqali madaniyatni o‘rganishning semantik yondashuvini ishlab chiqqan. U “kalit so‘zlar” nazariyasi orqali har bir madaniyat o‘ziga xos tushunchalar tizimiga ega ekanligini isbotlaydi [4].

Metafora va konseptual tizimlar orqali madaniyatni o‘rganishda George Lakoff va Mark Johnson tomonidan ishlab chiqilgan konseptual metafora nazariyasi muhim ahamiyatga ega [5]. Ularning fikricha, inson tafakkuri metaforik xarakterga ega bo‘lib, bu til va madaniyatda o‘z aksini topadi.

Shuningdek, madaniyatlararo farqlarni o‘rganishda Geert Hofstede ning madaniy o‘lchovlar nazariyasi ham muhim manba hisoblanadi. U individualizm va kollektivizm kabi tushunchalar orqali turli madaniyatlarning xususiyatlarini tahlil qiladi [8].

Yuqoridagi ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqa ko‘plab ilmiy yondashuvlar asosida o‘rganilgan bo‘lsa-da, lingvomadaniy yondashuv ushbu munosabatni kompleks va tizimli ravishda tahlil qilish imkonini beradi. Ayniqsa, zamonaviy global jarayonlar sharoitida til birliklarining madaniy mazmunini o‘rganish yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot lingvomadaniy yondashuv asosida olib borildi va unda bir qator zamonaviy lingvistik metodlardan foydalanildi [1].

Birinchi, deskriptiv metod yordamida lingvomadaniyatga oid nazariy manbalar o‘rganildi hamda til va madaniyat o‘rtasidagi munosabatning umumiy xususiyatlari tavsiflandi [2]. Bu metod orqali til birliklarining madaniy mazmuni aniqlanib, ularning funksional xususiyatlari yoritildi.

Ikkinchi, qiyosiy metod asosida ingliz va o‘zbek tillaridagi lingvomadaniy birliklar taqqoslandi [8]. Xususan, frazeologizmlar, metaforalar va konseptual birliklar tahlil qilinib, ularning madaniy jihatlari solishtirildi.

Uchinchi, semantik tahlil usuli orqali til birliklarining ichki mazmuni, ularning konnotativ xususiyatlari o‘rganildi [5]. Bu jarayonda so‘zlarning nafaqat lug‘aviy, balki madaniy ma’nolari ham hisobga olindi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklar, maqollar, matallar va zamonaviy media matnlaridan olingan misollar tanlab olindi [6].

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, til va madaniyat o‘rtasidagi aloqalar ko‘p qirrali va murakkab xarakterga ega bo‘lib, ular tilning barcha sathlarida namoyon bo‘ladi [3].

Birinchi, leksik darajada madaniy xususiyatlar aniq aks etadi. Masalan, o‘zbek tilida “mehmondo‘stlik”, “or-nomus”, “baraka” kabi so‘zlar milliy mentalitetni ifodalaydi [7]. Ingliz tilida esa “privacy”, “freedom”, “individualism” kabi tushunchalar muhim madaniy qadriyatlarni aks ettiradi [4].

Ikkinchi, frazeologik birliklar lingvomadaniy axborotni eng boy shaklda saqlovchi vositalardan biridir [5]. Masalan, o‘zbek tilidagi “ko‘ngli tog‘dek” iborasi insonning saxiyligini bildirsa, ingliz tilidagi “heart of gold” iborasi ham shunga yaqin ma‘noni anglatadi [6].

Uchinchi, konseptual darajada til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlik yanada chuqurroq namoyon bo‘ladi [2]. Masalan, “oila” konsepti o‘zbek madaniyatida keng va kollektiv xarakterga ega bo‘lsa, ingliz madaniyatida ko‘proq individualistik xususiyat kasb etadi [8].

To‘rtinchidan, zamonaviy media diskursda lingvomadaniy birliklar faol ishlatiladi va neologizmlar orqali yangi madaniy tendensiyalar ifodalanadi [7].

Muhokama. Olingan natijalar lingvomadaniy yondashuvning tilshunoslikdagi ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi [1].

Birinchiidan, lingvomadaniy tahlil tilni o‘rganishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Xususan, xorijiy til o‘qitishda madaniy komponentni hisobga olish o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini oshiradi [2].

Ikkinchiidan, lingvomadaniyat madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi [3]. Turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi tushunmovchiliklar ko‘pincha til birliklarining madaniy xususiyatlarini yetarlicha anglamaslik bilan bog‘liq bo‘ladi [5].

Uchinchiidan, globallashtirish sharoitida milliy madaniyatni saqlash va rivojlantirish muhim masalaga aylanmoqda [7]. Til esa bu jarayonda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Shuningdek, til va madaniyat o‘rtasidagi munosabat dinamik xarakterga ega bo‘lib, vaqt o‘tishi bilan o‘zgarib boradi [6]. Yangi ijtimoiy va texnologik sharoitlar yangi lingvomadaniy birliklarning paydo bo‘lishiga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqa lingvomadaniy yondashuv orqali chuqur va tizimli o‘rganilishi mumkin [1]. Tadqiqot natijalari til birliklari madaniy mazmunni aks ettiruvchi muhim vosita ekanligini ko‘rsatdi [3].

Lingvomadaniy yondashuv tilshunoslikda yangi ilmiy istiqbollarni ochib beradi hamda madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirish, xorijiy til o‘qitish va milliy madaniyatni saqlashda muhim ahamiyatga ega [2].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Maslova V.A. *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya, 2001.
2. Ter-Minasova S.G. *Til va madaniyat o‘rtasidagi aloqalar*. Moskva: Slovo, 2000.
3. Karasik V.I. *Til shaxsiyati va lingvomadaniyat*. Moskva, 2002.
4. Wierzbicka A. *Understanding Cultures Through Their Key Words*. Oxford University Press, 1997.
5. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 1980.
6. Sapir E. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York, 1921.
7. Hall E.T. *The Silent Language*. New York, 1959.
8. Ismoilova M. et al. COMPARATIVE TYPOLOGY: TYPES, SUBJECT MATTER, TASKS, APPROACHES AND CLASSIFICATION //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B7. – C. 1544-1546.
9. Abdillajonovna S. S. Neologizmlarga oid maqolalarda terminologiya masalalari va leksik ijodkorlik //Tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g‘oyalar. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 12-16.
10. Israilovich I. U. et al. The English language is the one that unites different cultures //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2019. – T. 9. – №. 4. – C. 68-71. (5)

11. Israilovich, Islamjon Umrzoqov, Sabokhon Sharipova Abdillajanovna. "The English language is the one that unites different cultures." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 9.4 (2019): 68-71.
12. Sharipova, Sabohat. "Lexical-semantic classification of neologisms in media discourse." *Pubmedia Jurnal Pendidikan Bahasa Inggris* 2.1 (2024): 7-7.
13. Sharipova, Sabokhon Abdullajanovna. "Teaching foreign language with authentic text materials." *Scientific Bulletin of Namangan State University* 1.8 (2019): 301-306.
14. Sharipova, Sabokhon Abdillajanovna, Feruza Melikuziyevna Erkulova, and Dilrabo Maxmutjonovna Mamatova. "Developing of professional competence of students by using authentic texts in teaching english." *Theoretical & Applied Science*, (11) (2019): 281-284.
15. Hofstede G. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. McGraw-Hill, 1991.
16. Sharipova S. Internet muloqoti yangi til hodisi sifatida // *Farg'ona davlat universiteti*. – 2023. – № 6. – B. 197–197.
17. Sharipova S.A. Tilshunoslikda media matn talqini va tavsifi // *Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan*. – 2023. – T. 1. – № 9. – B. 2–22.